

Çingene/Roman Çocukların Kimlik İnşa Süreçlerinde Farklı Topluluklarla Etkileşimlerinin Rolü

Yazar: Derya Koptekin | 17 Ocak 2021

Derya Koptekin[1]

İzmir'in Konak ilçesine bağlı bir Çingene/Roman[2] semti olan Tepecik'te bulunan İzmir Büyükşehir Belediyesi Çocuk ve Gençlik Merkezi'nde çalıştığım yedi yıl boyunca edindiğim deneyimler, beni Çingene/Roman çocukların kimliklenme süreçlerine ilişkin bir araştırma[3] yapmaya yöneltti. Çocuklarla bu ekseninde yaptığım görüşmeler ve mahalle yaşamına ilişkin gözlemlerim, Çingene/Romanların hem kendilerine bakışlarında hem de diğer topluluklara bakışlarında çift değerliliğin önemli bir unsur olduğunu ortaya koyuyor. Bu durum hem çatışmalara kaynaklık ediyor, hem de güçlü bağlarla bir arada yaşamayı sürdürmelerine olanak sunuyor. Denilebilir ki, Çingene/Romanlar, kendi iç ilişkilerinde ve diğer topluluklarla ilişkilerinde çatışma ve dayanışmanın bir aradalığının en çarpıcı hallerini sergiliyor.

Yaşamlarına ilişkin ilk tanıklığım, okul ve hastane dışında kalan gündelik pratiklerinin neredeyse

tamamında sadece kendi topluluklarıyla temas halinde olmalarıydı. Kolektif kimlikleri aynı anda hem dışarıdan sızmalara kapalı bir birlikteliğe hem de derin ayrışmalara izin veren bir yapı sunuyordu. Örneğin, şarkılarında çok fazla sözü edilen “kiskanalar”, “çatlayıp patlayanlar”, “çekemeyenler”in yine kendi “mahalle insanları” olduğunu öğrenmek benim açımdan oldukça şaşırtıcıydı. Wacquant’a göre, yoksulluk, etnisite ve göç bakımından damgalanmış bir bölgede yaşayan insanlar, içsel dayanışmanın çözülmesini deneyimler. Damgalamanın artması, “yatay aşağılama” (*horizontal humiliation*) yoluyla dayanışma bağlarının zayıflamasına yol açar. Wacquant, yatay aşağılamanın aynı sosyoekonomik koşulları deneyimleyen iki mahalle arasında gerçekleşen aşağılamayı anlamaya yardımcı olduğunu belirtir.[4] Çocukların ağırlıklı olarak Çingenerler ya da Kürtler gibi benzer sosyoekonomik koşulları deneyimleyen gruplar ile ilgili ürettikleri olumsuz stereotipler bu bağlamda değerlendirilebilir.

Topluluk içi ilişkilerin bir yönü “yatay aşağılama” boyutu taşısa da dayanışma ilişkilerinin varlığı topluluk üyelerinin çoğunun bir arada yaşamayı tercih etmesinin temel sebebidir. Psikanalist Akhtar gelişimsel olarak bir çocuğun yalnızca bir kız ve oğlan olma yerine, “evin oğlu” ve “evin kızı” olduğunun ayırdına varması anlamında kuşak düzeni kazanmasının ona öyküsel bir süreklilik kazandırdığını belirtir.[5] Bu yolla kimlik, bir kümeye ait olma boyutu kazanır ve çocuk doğduğu aileye ve benzer başka ailelere de ait olduğu duygusunu edinir. Ona göre, buradan kaynaklanan “biz” özdeşimleri ve bunlara bağlı “onlar” a sınır koyabilme yetileri bireysel deneyimlere etnik ve kültürel boyutlar kazandırır. Bu açıdan, akrabalık ilişkileri bir etnik topluluğun kendi tasarımında ortak köklere ulaşmada ve ortak bir geçmiş inşa etmede kullanabileceği temel araçlardan birisi haline gelir. Akrabalık ilişkileri, Çingene/Roman topluluğu için de çok büyük önem taşır. Akrabalık sadece kandaşlık ya da evlilik dolayısıyla kurulan ilişkileri ifade etmez, aynı zamanda etnik aidiyeti güçlendirerek grup içi sadakati ve dayanışmayı destekler ve sınırların devamlılığını sağlama işlevi görür.

Dayanışma ilişkilerinin gücü, topluluğun devlet kurumları ile ilişkilerinde daha fazla görünür hale geliyor. Devlet, sosyal yardımlara ihtiyaç duyanlar için medet umulan ancak kendilerine karşı cömert olmayan bir kurum. Ebeveynler için çocuklarını ihmal ve/veya istismar ettikleri gerekçesiyle ellerinden alabilen ya da suça karıştıklarında sert yaptırımlar uygulayan cezalandırıcı bir merci. Bu açılarından, devletle kurdukları bağlar olumlu ve güven verici olmaktan uzak görünüyor. Şöyle ki, Gülcan (11):[6] Hiç sevmeyiz biz polisleri. Ağzıma alıyom ya, sinir oluyom. Çünkü onlar bizim düşmanımız. Onlar da bizi sevmiyo, onlar da bize düşman. Anladın?

Çocukların ifadelerinden kamu kurumlarında aşağılayıcı tutum ve davranışlarla çok sık karşılaştıkları anlaşılıyor. Mahalledeki ilköğretim okullarından birinin, okulda henüz bir buçuk aydır görev yapan müdürünün söyledikleri bu açıdan önem taşıyor:

Ben çocuklara açık açık söylüyorum, “Siz insan mısınız!” diye. Onlar da “Müdürüm, niye öyle söylüyorsun, biz de insanız,” diyorlar. Ben de “Bir kimliğiniz var diye insan saymayın kendinizi, gidin bakın hayvanat bahçesindeki bütün hayvanların da kimliği var, ama insan kimlikle olunmaz, davranışla olunur,” diyorum. Biz burada eğitim öğretimi bıraktık, onları insan etmeye çalışıyoruz. Siz söyleyin, psikologsunuz, nasıl insan edeceksiniz bunları, genlerini değiştiremedikten sonra?

Bu noktada, çocukların önde gelen hayali okumak ve bunun sonucunda bir meslek sahibi olmak olsa da, çocukların eğitime devamsızlığının ve ilköğretimden sonra okulu terk etme oranlarının çok yüksek olduğunu belirteyim. Çocukların eğitim sisteminin dışında kalmalarının çok boyutlu ve karmaşık bir sorun olduğu malum. Fakat sorunun kaynağının sistemin içinde saklı olduğu söylenebilir. Her yıl tedrisi sisteme dâhil olan alt sınıf çocuklarının sayısı hızla artarken, diplomaların sembolik ve ekonomik değeri giderek düşüyor, işsizlik oranı üniversite mezunları arasında dahi hızla artıyor. Böyle bir ortamda, “öğrencilerin yanı sıra aileler için de okul sistemi, gün geçtikçe bir serap, büyük bir kolektif hayal kırıklığı kaynağı, ona doğru adım attıkça uzaklaşan vaat edilmiş toprak gibi

görünmeye başlar”.[7]

Kürtler, Gacolar[8]...

Çocukların anlatılarında öne çıkan önemli konulardan birinin Kürtlere yönelik olumsuz değerlendirmeleri olduğunu söyleyebilirim. Çocukların kullandığı “Kürtler fenadır!” (Şekbal, 9); “Bize göre Kürtler kötüler. Askerleri öldürüyorlar!” (Sevim, 10); “Terörist!” (Gülcan, 11); “Kaşları çok kalın, sesleri de kart” (Zeliş, 13); “Kürtler altlarında arabalar, son gaz gidiyorlar, hiç insanları düşünmüyorlar. Poşular moşular...” (Emre, 13) benzeri ifadeler bunlara örnek oluşturuyor. Bu açıklamalar, söylemsel düzeyde Çingene/Romanların hiyerarşik olarak Kürtlerden daha üstün, daha vatansever ve daha medeni oldukları imasını da içeriyor. Bu durum “yatay boşalma kanalları” ya da psikanalitik terimlerle “yerinden edilmiş nefret” (öfkenin daha “aşağı” olanlara, başka -etnik, dinsel, cinsel vs.- mâdun kesimlere yönelmesi) olarak tanımlanır.[9]

Görüşme yaptığım kadınlardan Çingenelerin “İntizarlı gibi” olduğunu düşünen Necla’nın (37) “Naletlenmiş görüyorlar yani, toplum sevmiyo. Bir Kürt bile onu sevmiyo. Ama gine en iyi anlaştığımız Kürtler” demesi, “Kürtler bile” vurgusunun da içerdiği değersizleştirmeye rağmen, Çingene/Romanların kendilerini Kürtlere yakın hissettiklerini gösteriyor. Bu yakınlığı kuran dinamiğin, Çingene/Romanların da devlet ve toplum nezdinde aynı değersizleştirmeye maruz kalmaları ve her iki topluluğun da “kirli” ve “medeni olmayan/vahşi” olarak damgalanmasıdır.

Çocukların Gacolarla ilgili açıklamalarında, Kürtlerden söz ederken ortaya çıkmayan bir boyut daha beliriyor; o da kendileri ile Gacolar arasında var olduğu tartışmasız kabul edilen sınıfsal farklılıklardır. Gacolarla ilgili olarak “Güzel giyiniyorlar, köpekleri var”, “Evleri zengin evleri”, “Allah var ya hep Gacolar para veriyor” şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Gacolar ile Çingene/Romanlar arasındaki ayrım kültürel ve sınıfsal bir ayrımdır. Diğer yandan, Türkiye’de sosyal dışlanma tehdidi altında yaşayan etnik gruplardan Çingene/Romanların ve Kürtlerin durumunda, etnik kimliklerinin sosyoekonomik haklardan mahrum kalmayla iç içe geçtiğini, dolayısıyla Türkiye’de Kürt ve Çingene/Roman olmanın yoksul olmakla özdeşleşebildiğini, dahası yoksulluğun bu grupları tanımlar hâle geldiğini söyleyebiliriz. Bu sınıf temelli kader ortaklığının, iki topluluğu birbirine yakınlaştırdığı öne sürülebilir.

Çocukların Kürtlere ilişkin algılarını şekillendiren temel dinamiklerden birinin Kürtlerle benzer sosyoekonomik koşulları paylaşmaları ve benzer işlerde çalışmaları olduğu anlaşılıyor. Bu durum birbirlerine daha fazla temas etmelerine de olanak sunuyor. Gacolar ve Çingene/Romanlar arasındaki ilişkide ise Kürt-Çingene ilişkisinin aksine, gerçek bir ilişki veya karşılaşma öyküsüne neredeyse hiç rastlamıyoruz. Çingene-Gaco ilişkisi tanımama, karşılaşmama, temastan kaçınma, bakma veya görmezden gelme üzerine kurulu. Bunu, Nazmi’nin (14) söylediklerinde açıkça görebiliriz: “Gacoo... Sen nerelisin, şimdik mesela İzmirlisin. İzmirlisin, ama Romanları bilmiyon. O zaman sen Roman değilsin, Gacosun.”

Kürtler ile Çingene/Romanların kentsel yaşama katılım biçimleri arasında bazı farklar olduğunu da gözlemliyordum: “İçerideki yabancılar” olarak algılanan Kürtlerin aksine, İzmir’e yerleşme tarihleri çok eskilere dayanan Çingene/Romanlar, kentli orta sınıflar nezdinde de daha fazla “İzmirli”dir. Her iki grup da sahip oldukları etnik kimliğe deyim yerindeyse “kapatılmıştır”; ancak Çingene/Romanlar kent yaşamına müzik ve dans yoluyla olumlu bir biçimde eklenilebiliyor, dolayısıyla gündelik yaşama “eğlenceli yüzleriyle” dâhil olabiliyorlar. Ayrıca Roman havalalarının İzmir düğünlerinin olmazsa olmazı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu yolla kabul görmeyi bir hayli başarmış görünüyorlar. Esasında bazı çocukların kendilerini “Çingene” yerine “Roman” olarak adlandırmalarının bir sebebinin de bu olduğunu söyleyebilirim. “Roman” adlandırması, müzik ve dansla iç içe olan yaşamlarını, yani “neşeli”, “eğlenceli”, “güler yüzlü” yanlarını daha fazla vurguluyor. Dolayısıyla içinde yaşadıkları toplumun karşısına, topluluklarına ilişkin yaygın olumsuz

nitelemelerin aksine daha fazla onay gören bu özellikleriyle çıkabiliyorlar.

Sınıfsal ortaklıklarına rağmen, Çingene/Romanlar ile Kürtler arasındaki ilişkiye damgasını vuran karşılıklı dışlayıcı ve damgalayıcı söylem ve pratikleri nasıl açıklayabiliriz? Gökçen ve Öney, genel olarak Romanların milliyetçi taleplere karşı çıkmamalarından ötürü devlet tarafından sorun arz eden bir etnik grup olarak görülmediklerini öne sürüyorlar.^[10] Bu noktada şunu belirtmekte fayda var: Devletin ve hâkim kültürel bakışın Çingene/Romanlara dair algısı da çift değerli bir özellik taşıyor. Bir yanda neredeyse tam bir dışlayıcı tutum sergilenirken, diğer yanda ise devlete muhalefet eden çeşitli toplumsal gruplara, örneğin Kürtlere karşı prototip olarak “sorunsuz-neşeli insanlar” algısı üretiliyor ve sunuluyor. Bu açıdan, çocukların ait oldukları gruba bakışlarındaki çift değerlikli yan ile Türkiye halklarının ve devletin Çingene/Romanlara bakışındaki çift değerlikli yan arasında bir benzerlik kurulabilir. Bu durum, aynı zamanda Çingene/Roman çocukların kendi topluluklarına bakışlarının hâkim kültürel bakışla koşullandığının da emaresidir. Ayrıca Avrupa Birliği’ne uyum sürecine bağlı olarak 2010 yılında başlatılan Açılım Süreci’nde bu topluluklara yönelik çağrının “Roman Açılımı” olarak adlandırılması, Romanlığın hem hâkim söylemde hem de çocukların söyleminde daha olumlu bir mahiyet kazanmış olduğunun bir başka kanıtıdır.

Bu yazıda, Çingene/Roman çocukların tanıklıklarının toplumsal olana dair ipuçları veren önemli insani deneyimler olduğundan hareketle, devletin ve hâkim grupların Çingene/Romanlara bakışının, benzer aşağılanmaya, dışlanmaya maruz kalan bir diğer etnik topluluk olan Kürtlere bakışını belirlediği anlaşılıyor. Fakat bu bakışın ötesine geçmelerine olanak sunan da yine toplumsal-sınıfsal hiyerarşiye bağlı aşağılanma ve dışlanmayı deneyimlemeleri ve buna bağlı olarak da benzer hissetme biçimlerine sahip olmalarıdır diyebilirim. 11 yaşındaki bir Çingene/Roman kız çocuğunun söylediği gibi “Kürt, Çingene kardeştir. Nasıl diyim ben sana? Aynı şeyleri onlar da yapıyor. Bi konuşmaları işte değişik”...

[1] Psikolog, Psikoterapist.

[2] Çalışmanın genelinde, “Roman” ve “Çingene” terimleri birlikte kullanılıyor. Bu kullanımın nedeni, bu konuyla ilgili mevcut belirsizlikler ve tartışmaların sürüyor oluşudur. Ayrıca ilgili topluluğun tanınmak istediği ismi kullanmayı uygun bulduğum ve görüşme yaptığım çocuklar arasında her iki adlandırmayı da sahiplenenler bulunduğu için bu yolu seçtim.

[3] Koptekin, D. (2017). *Biz Romanlar Siz Gacolar: Çingene/Roman Çocukların Kimlik İnşası*, İletişim.

[4] Wocquant, L. (1995). “Proletaryadan ‘Prekarya’ya: Loïc Wacquantla ‘Şehrin Dışlanmışları’ Üzerine [From Proletariat to Precariat: On Loïc Wacquant’s “Urban Outcasts”]”, *Express*, 73, s. 40-41; Eren, Z. C. (2008). *Imagining and Positioning Gypsiness: A Case Study of Gypsy/Roma From İzmir, Tepecik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 132.

[5] Wocquant, L. (1995). s. 41.

[6] Çocukların isimlerini müteakiben yaşlarını belirttim.

[7] Bourdieu vd., (2015). *Dünyanın Sefaleti*. Levent Ünsaldı vd. (Çev.). Ankara: Heretik, s. 680

[8] Gaco, genel olarak, Çingene/Romanların kendilerinden farklı/yabancı olan ancak sınıfsal olarak daha üst konuma yerleştirdikleri insanlar için kullandıkları bir adlandırmadır.

[9] Erdoğan, N. (2002). “Garibanların Dünyası: Türkiye’de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar”. Necmi Erdoğan (Ed.), *Yoksulluk Halleri* içinde. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, s. 25.

[10] Gökçen, S. ve Öney, S. (2008). "Türkiye'de Romanlar ve Milliyetçilik". Ebru Uzpeder, Savelina Danova/Roussinova, Sevgi Özçelik, Sinan Gökçen (Ed.), *Biz Buradayız!: Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi* içinde. İstanbul: Mart Matbaacılık, s. 132.

Barışı Radikalleştirmek yazı dizisi-1

Editör: Mehtap Tosun & Yasin Sunca

Redaksiyon & Son Okuma: Merve Fidan & Sevcan Tiftik

Bu blog yazısı Haklara Destek Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla Demokrasi, Barış ve Alternatif Politikalar Araştırma Derneği'ne aittir ve Avrupa Birliği'nin ve/veya Haklara Destek Programı'nın görüşlerini yansıtmamaktadır.